

G. BORNKAMM: ISUS IZ NAZARETA, preveo Ante B. Šoljić, Sarajevo, Jukić 1981, 260 str.

Profesori i studenti Franjevačke teologije u Sarajevu, okupljeni u svom zboru *Jukić*, izdali su ovaj prijevod kao sretnu ravnotežu znanstvene kritičnosti i vjerskog poštovanja prema povijesnom Isusu te ga namijenili najširim katoličkim slojevima. Na unutrašnjoj stranici omota napisano je da za knjigu odgovara dr Andrija Zirdum koji je rektor Franjevačke teologije. Godinu dana ranije isti je izdavač priredio ilustrirani prijevod s opširnim teološkim uvodom *Evangelje po Ivanu*, namijenjen također širokom krugu čitalaca.

Intelektualno poštenje i katolička otvorenost za napredak teološke znanosti traže da svaku teološku knjigu vrednujemo sa stajališta „književne vrste“ i autorove nakane.

Bornkamm i njegova knjiga o Isusu

Günther Bornkamm je protestantski egzeget s Univerziteta u Heidelbergu koji pripada u grupu tzv. „postbultmannovaca“. U svojim znanstvenim djelima i člancima bavi se sinoptičima i Pavlom. U ovoj knjizi kao znanstvenik i vjernik iznosi sintezu dugogodišnjeg proučavanja povijesnog Isusa i njegove poruke, kako se ona može raščlaniti iz novozavjetnih spisa. Knjigu je prvi put objavio 1956, a hrvatski je prijevod priređen prema dvanaestom izdanju iz god. 1980. Knjiga je izravno stvarana u njemačkoj bibličarsko-teološkoj atmosferi, gdje su posljednji deceniji prošlog stoljeća i prvi deceniji našeg stoljeća, osobito nakon uvođenja i usvajanja metode *Formgeschichte*, stvorili nelagodan osjećaj kod vjernika da zapravo ne znamo što je povijesni Isus činio i govorio, jer su *Evangelja* obojena uskršnom vjerom i sadrže propovjedničku građu a ne povijesne prikaze o Isusu. Bornkamm u predgovoru odbija totalnu skepsu svojih prethodnika i tvrdi da ispod kore kerigmatske tradicije i zanosa uskršne vjere današnji čitalac ipak može doći do povijesnog Isusa.

Za Bornkamma je Isus židovski prorok prvog stoljeća koji se nadahnjivao najplemenitijim tradicijama svoga naroda te svojim djelima i riječima uprisutnjivao kraljevstvo Božje. Isusovo učenje je događajno, neposredno i autoritativno (str. 62–63). Isus se od drugih rabina svoga vremena razlikuje po svijesti „da se u njegovim riječima i djelima zbiva pobjeda Božja nad sotonom i podižu znaci ove pobjede“ (75). Isus se razlikuje od drugih pobožnih revnitelja i po tome što ne

želi odmah odvojiti pravednike od bezbožnika (81) te što u blaženstvima proročki zove i potiče (83). Isusov poziv na metanoju ujedno je poziv na radost a poziv na budnost je poticaj na računanje s budućnošću koju Bog sprema. Suprotno svom teološkom učitelju Bultmannu i drugim uvažanim protestantskim egzegetima B. smatra da je povijesni Isus pozvao Dvanaesticu u preduskršno vrijeme (244), iako se u građi o Dvanaesticu mogu razlučiti rani i kasni slojevi predaje.

Ministerijem u Jeruzalemu Isus je svoj narod stavio pred odluku o kraljevstvu Božjem. Svečani ulazak u Jeruzalem i čišćenje hrama su povijesni događaji koji su neposredno potaknuli starješine da Isusa daju uhapsiti. Oproštajnoj večeri kasnija je Crkva dala pashalno obilježje, a povijesni je Isus na njoj pod kruhom i vinom dao sebe kao u smrt predanoga (174). Povijesni se Isus nije smatrao ni proglasio Mesijom u očekivanom smislu tadašnje židovske tradicije, ali jest tvrdio da je Duh Božji na djelu u njegovim činima te grijesima protiv Duha proglasio stavove onih koji u njegovim djelima odbijaju prepoznati djelovanje Duha (184). Da nije bilo uskršnih doživljaja, ne bi bilo ni uskršnih izvještaja, a bez Uskrsloga i ukazanja ne bi bilo ni Crkve: „Crkva ima svoj izvor i početak u Kristovu uskrsnuću“ (202).

S većinom protestantskih egzegeta B. smatra Matejev i Lukin izvještaj o djetinjstvu Isusovu kasnom tradicijom i zato legendarnom. Za njega je Isus naravni sin Josipov (140). Isus se nije smatrao ni Sinom Božjim u smislu kasnije kristološke definicije, a nije sigurno da li se sam nazivao Sinom Čovječjim (134, 135, 189, 192, 242, 249). Budući da Ivanovo evanđelje pokazuje znakove dugog prenošenja i dorađivanja, B. ne uzima kao povijesno utemeljene podatke toga evanđelja o datumu Isusove smrti. Prebrzo s Dibeliusom prihvaća da je Lukin izvještaj o muci sastavljen prema književnoj vrsti o mučeništvu nevino osuđenog pravednika (175, 229). Priznaje da je povijesni Isus čudesno iscjeljivao, ali čudesa nad prirodom proglašava legendarnima (140). Ipak, on je vjernik i želi da takvim bude smatran: „Posve je apsurdno, makar bilo i rašireno u širokim 'kršćanskim krugovima' smatrati priznavanje njihove historičnosti dokazom vjere a osporavanje tih zgoda nevjerom“ (140–141). Sa stajališta čisto znanstvene egzegeze neke od Bornkammanovih teza mogu se dovesti u pitanje, osobito one koje iz literarne analize prelaze u povijesnu. Ako su među helenističkim i židovskim piscima Isusova vremena bili u teološkoj modi izvještaji o čudesnom ro-

denju budućih značajnih ličnosti; ako neki pisci starine ozdravljenja i uskrišenja pripisuju rabinima i drugim važnim asketima – to ne znači da su novozavjetni pisci i prenositelji tradicije lakomisleno izmišljali događaje o Isusu, kako bi ga učinili jednakim eventualnim suparnicima.

Najljepšim poglavljem Bornkammanove knjige smatram ono o Isusovu razumijevanju i tumačenju volje Božje (105–153). Osobito je lijepo i bibličarski uravnoteženo poglavlje o učenicima te o uskrsnuću, uzimajući u obzir autorovu protestantsku dogmatiku i bibličarsko ozračje. Najvećim nedostatkom knjige smatram nedorađenu svijest Isusovu o samom sebi: ako se nije smatrao transcendentnim Sinom Božjim u stilu kristoloških definicija, ipak je imao jasnu svijest o svojoj misiji a time i o sebi. U moru članaka i knjiga o povijesnom Isusu Bornkammanova je knjiga izvrsna sinteza predstavljena kršćanskim laicima i potkrijepljena osnovnom literaturom, dakako pretežno protestantskom. Kako je vrlo malo ozbiljnih radova o tome dosada objavljeno na hrvatskom (usp. Matičev članak u *Obnovljenom životu* 1977, 121–142), studentima teologije, svećenicima i drugim obrazovanim čitaocima knjiga će biti vrlo korisna. Katolici će, dakako, s rezervom pristupiti autorovim tezama koje su rezultat protestantske dogmatike o povijesnom Isusu. Kako god se egzegeti trudili da budu znanstveni i objektivni, ostaju pod utjecajem kršćanske tradicije u kojoj su odrasli.

Hrvatsko izdanje Bornkammanove knjige

Prevodilac je dobro razumio njemački izvornik, ali mu nije uvijek uspjelo izbjeći njemačku konstrukciju rečenice koja ponegdje djeluje zamarajuće. Nije se puno trudio da pri prevodu unosi već ustaljene bibličarske termine. Tako npr. *Hoheitstitel* prevodi „vrhovnički nazivi“ (207), *Sitz im Leben* je „mjesto u životu“ (235). B. rado upotrebljava vlastiti prijevod novozavjetnih citata ili čak slobodno preriče izreke tako da su citati odmah egzegetirani. Prevodilac je prevodio s njemačkog i nije pokušao usklađivati citate s kojim od postojećih prihvaćenih hrvatskih prijevoda.

Povod našoj raspravi jest prikladnost knjige za hrvatske čitaoce. Izdavači je u vlastitom predgovoru preporučuju svima bez razlike, čak i nekršćanima kao knjigu za dijalog među religijama. Nadaju se da će izdanje na hrvatskom pridonijeti ekumenskom zbližavanju među odijeljenim kršćanima koji imaju priliku bolje upoznati povijesnog Isusa. Očekuju, što više, unutarnji katolički ekumeni-

zam „jer nije posve isključena opasnost da se pokušavaju izgrađivati mostovi prema vani, a istodobno unutra nastoji suzbijati sve što odstupa od uhodane uniformnosti“ (str. 8). Knjiga može djelovati zbunjujuće na katolike koji imaju samo katekizamsko znanje o svojoj vjeri. Osobno ne smatram prikladnim preporučivati knjigu u ruralnim područjima Bosne i Hercegovine, a obrazovane katoličke čitaoce trebalo bi izričitije upozoriti na protestantsku konfesionalnost autora. Možda bi se izbjegli nepotrebni nesporazumi da su izdavači uz nekoliko mjestâ koja su nespojiva s katoličkim pravovjernim stavili kratke bilješke s katoličkim objašnjenjem. Time autorov izvornik ne bi bio mijenjan, a knjiga bi bila manje izazovna onima koji ne znaju autorovu duhovno-teološku pozadinu.

M. ZOVKIĆ

Alojz JEMBRIH, ŽIVOT I DJELO ANTUNA VRAMCA. Prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije. Čakovec 1981, str. 297.

Knjiga *Život i djelo Antuna Vramca* je dopunjena i prerađena hrvatska verzija disertacije pisane na njemačkom jeziku pod naslovom *Antun Vramec in seiner Zeit* (Wien 1977, rukopis). Pisac istražuje život i dijalekološko značenje Antuna Vramca, hrvatsko-kajkavskog pisca i zagrebačkog kanonika iz druge polovice 16. stoljeća. Osnovno polazište piscu jest Vramčev autograf iz godine 1559. upisan u jednoj inkunabuli što se još danas nalazi u knjižnici dominikanaca u Beču a glasi „Styria me genuit nutruit sacra Vienna / Moratales docui sacra tenere iura / Antonius Vramez 1599“. Iz ovog autografa Jembrih je donio nove zaključke o mjestu rođenja Antuna Vramca. Vramec potječe iz Štajerske. Jembrih ukazuje na Ormož ili okolice. Ukazuje i na odgojiteljsku Vramčevu djelatnost na Bečkom sveučilištu. Te važne nove biografske podatke Jembrih primjenjuje na problematiku Vramčeva jezika pri čemu ga zanimaju u prvom redu pojave kojima se mogao odraziti piščev rodni govor. Vramec je koristio kajkavski jezik kakav se govorio u Zagrebu, ali se vidi utjecaj njegova materinskog štajerskog dijalekta.

U prvom dijelu knjige opširno je prikazan sustav studija na pojedinim fakultetima u Beču za vrijeme Vramčeva boravka u tom gradu. Vrlo detaljno je prikazan i Vramčev odnos prema protestantizmu s osvrtom na